

Κ. ΠΑΛΑΜΑ: «Ο ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ»:

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Ο μακροσκελής «Δωδεκάλογος» βρίσκεται στον τρίτο τόμο των «Απάντων» του ποιητή, που εκδόθηκαν από το «Ίδρυμα Κωστή Παλαμά» και τις εκδόσεις Μπίρη. Στον τόμο αυτόν, όπου υπάρχουν ακόμη «Η ασάλευτη ζωή» και οι «Χαιρετισμοί της Ηλιογέννητης», ο Δωδεκάλογος καταλαμβάνει τις σελ. 285-450. Από αυτές οι σελ. 289- 301 φιλοξενούν τον πρόλογο του ποιητή, που χρονολογείται από τον ίδιο στις «21 του Νοέμβρη του 1906».

Ακολουθούν οι δώδεκα λόγοι και ο «Στερνός» με τους εξής τίτλους και τις αντίστοιχες για τον καθένα σελίδες:

Λόγος Α'	Ο ερχομός	σελ. 303-314
Λόγος Β'	Δουλευτής	σελ. 315-328
Λόγος Γ'	Αγάπη	σελ. 329-334
Λόγος Δ'	Ο θάνατος των θεών	σελ. 335-341
Λόγος Ε'	Ο θάνατος των αρχαίων	σελ. 342-355
Λόγος ΣΤ'	Γύρω σε μια φωτιά	σελ. 356-366
Λόγος Ζ'	Το πανηγύρι της Κακάβας	σελ. 367-384
Λόγος Η'	Προφητικός	σελ. 385-400
Λόγος Θ'	Το βιολί	σελ. 401-410
Λόγος Ι'	Αναστάσιμος	σελ. 411-420
Λόγος ΙΑ'	Το παραμύθι του Αδάκρυτου	σελ. 421-436
Λόγος ΙΒ'	Κόσμος	σελ. 437-443
Στερνός λό- γος	Σε μια γυναίκα	σελ. 445-450

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΛΟΓΩΝ (ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΤΕΡΝΟΥ)

Λόγος Α' Ο ερχομός

Λειτουργώντας ως σκηνοθέτης ο ποιητής στήνει ως αφετηρία το σκηνικό και αναφέρεται στη δημιουργία της Κωνσταντινούπολης (στ. 1-36), στα κτίρια-ιδρύματα της Πόλης (στ. 37-62) και τελειώνει με περιγραφή του στόλου και του στρατού του Βυζαντίου, που δεν είναι σύγχρονος ή έστω μισθοφορικός αλλά απομεινάρι του παρελθόντος, χωρίς ίχνος πια λάμψης (στ. 69-99). Αμέσως κατόπιν ο Παλαμάς δίνει τα πρώτα στοιχεία για τον τσιγγάνικο λαό και τον καταυλισμό του και κάνει αναφορά ειδική στις Τσιγγάνες (στ. 100-181)

Ακολουθεί η αναγκαία παρουσίαση της παρακμής και της κατάρτισης της αυτοκρατορίας με την ακολουασία και την αδράνεια να προδικάζουν την άφευκτη πτώση (στ. 182-204). Τη μονόστιχη αναμονή της Άλωσης (στ. 205) διαδέχεται η προφητεία γι' αυτήν και ο λόγος περνά στο Γύφτο. Στο μονόλογό του ο Γύφτος αυτοπαρουσιάζεται και απευθύνεται στη μούλα του, που συμβολίζει τη βαθύτερη φύση του ήρωα, αναφέροντας ότι ο λαός των Τσιγγάνων είναι εκ πεποιθήσεως ανέστιος (στ. 221-359) και ότι ο ίδιος νιώθει εκπρόσωπος όλης της φυλής του (και ανάλογα της ελληνικής φυλής;).

Λόγος Β' Δουλευτής

Ο Γύφτος μονολογεί. Απευθυνόμενος στην ψυχή του διαπιστώνει ότι προϋπόθεση της νίκης είναι η καθυπόταξη, η πειθαρχηση του εαυτού (στ. 1-26). Αρχίζει να καταπιάνεται με διάφορα επαγγέλματα, όπως αυτά του εργάτη της γης, του τεχνίτη, του σιδερά, αλλά δεν ασχολείται με *χρήσιμες* κατασκευές παρά μόνο με *ωραίες*. Οι πελάτες τον εγκαταλείπουν και ο γύφτος γίνεται τραγουδιστής (στ. 27-199). Στους στίχους 200-293 προσφωνεί τραγουδώντας όλους τους λαούς της Μεσογείου και ακολουθώντας φέρνει νέφι και γλέντια σε όλους αυτούς, προκαλεί τον έρωτα και τις ηδονές σε όλους, αλλά η ψυχή του μένει παρθένα, ανέγγιχτη απ' όλα. Στη συνέχεια (στ. 294-349) αντικρίζουμε μια πολύ δυνατή εικόνα, το Γύφτο μπροστά σε μια απόλυτη σιγαλιά στην όχθη της λίμνης να «ασεβεί» σπάζοντας αυτήν τη θεία ηρεμία και να αναγκάζεται να αλλάξει πάλι ασχολία: Γίνεται οικοδόμος χωρίς καλύτερα αποτελέσματα (στ.350-432). Και στα τρία επαγ-

γέλματα που ακολούθησε παρατηρούμε τη σύγκρουση ανάμεσα στην προσωπική βούληση και το κοινωνικό χρέος του ανθρώπου, το ζήτημα δηλ. της ελευθερίας.

Λόγος Γ' *Αγάπη*

Στο σύντομο τρίτο Λόγο ο Παλαμάς απομονώνει, για να αναδείξει ασφαλώς, το ερωτικό κάλεσμα στην Ίσιγγάνα.

Στους Λόγους Δ-Η έχει διαπιστωθεί μια ιδιαίτερη ενότητα του ποιήματος στην οποία κυρίαρχα είναι τα συναισθήματα της πίκρας και της οργής του Γύφτου.

Λόγος Δ' *Ο θάνατος των θεών*

Στο Λόγο αυτόν οι εκφράσεις είναι πολύ σκληρές, η επίθεση κατά των θεών δριμεία και ξεπερνά τα όρια της θρησκευτικής ασέβειας. Θεωρεί τους θεούς δημιουργήματα των ανθρώπων, αρνείται την ανάγκη και την ύπαρξή τους και αυτοανακηρύσσεται προφήτης του «τίποτα».

Λόγος Ε' *Ο θάνατος των αρχαίων*

Η οργή του επαναστάτη Γύφτου συνεχίζεται και αγγίζει και την αρχαία πνευματική κληρονομιά. Μπροστά στην τραγική βεβαιότητα της πτώσης λόγιοι και αξιωματούχοι αποσπούν την πολιτισμική κληρονομιά από τα κέντρα της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και τα φυγαδεύουν στην ασφαλή Δύση (στ. 1-161). Η «λύτρωση» στη Δύση δεν είναι για τον ποιητή αληθινή, αφού το ελληνικό και το ορθόδοξο πνευματικό κεφάλαιο εξαρτιούνται πια από τον Πάπα και τους ποικιλώνυμους κοσμικούς ηγέτες της ιταλικής χερσονήσου (στ. 162-211). Παρ' όλα αυτά το ελληνικό πνεύμα θα ωθήσει στην άνθηση του Ανθρωπισμού την Ιταλία (στ. 212-275) και θα συνεχίσει να γονιμοποιεί το δυτικό πνευματικό κόσμο, χωρίς όμως να αφομοιώνεται και να αλλοτριώνεται (στ. 276-403), τη στιγμή που στην Πόλη μπαίνει νικητής ο Σουλτάνος.

Λόγος ΣΤ' Γύρω σε μια φωτιά

Στον πολύ «ζωντανό» αυτό Λόγο εκτίθεται η αντιπαράθεση των δυο παραδόσεων, της χριστιανικής και της αρχαιοελληνικής. Στο ξεκίνημα οι παπάδες καίνε τα ειδωλολατρικά βιβλία του Πλήθωνα με θλιμμένους αλλά ευγενείς θεατές τους «εθνικούς» (στ. 1-45). Έπονται τρεις ψαλμοί: ο ψαλμός των Χριστιανών, που προτρέπει τη Ρωμιοσύνη να κάψει τους άθεους που την απειλούν, ο των ειδωλολατρών, που είναι ένας ύμνος στο Γεμιστό Πλήθωνα, και τελευταίος ο ψαλμός του Γύφτου, που θεωρεί τυφλούς τόσο τους Χριστιανούς όσο και τους ειδωλολάτρες (στ. 46-192). Κατά το Γύφτο και τον ποιητή η ζωή γεννιέται ξανά από τα χαλάσματα και τα δυο μέρη, Χριστιανοί και Έλληνες, θα δουν μελλοντικά μαζί την αλήθεια (στ. 193-252). Κοινός κληρονόμος και των δυο παραδόσεων είναι οι «κλέφτες» των ελληνικών βουνών που διώχνουν το Γύφτο, ενώ αυτός τους υμνεί.

Λόγος Ζ' Το πανηγύρι της Κακάβας

Στην Κων/πολη στο έμπα του Μάη γίνεται η γιορτή της γυφτουριάς, το πανηγύρι της Κακάβας, δηλ. των καζανιών. Ακολουθεί μια πολύ εκτενής παράθεση των διάφορων γύφτικων γενών που διαφέρουν στο επάγγελμα, την προέλευση ακόμη και στα έθιμα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι αυτοί που λένε τη μοίρα (στ. 109-158), οι τουρκόγυφτοι (στ. 174-193), οι τραγουδιστάδες (στ. 255-282), οι χορεύτριες (στ. 283-304). Οι Γύφτοι προσκαλούν τον κόσμο στο τριήμερο πανηγύρι τους (στ. 305-347), αλλά αγγελιοφόρος του Βασιλιά εμφανίζεται και μεταφέρει αίτημά του να εγκατασταθούν μόνιμα στο Μοριά (στ. 348-408). Αυτονόητη είναι η απόρριψη του βασιλικού αιτήματος που εκφράζεται μαζί με έναν ύμνο στο φιλελεύθερο πνεύμα της γύφτικης φυλής και αναφορά στην ιστορία της (στ. 409-558). Το πανηγύρι ξαναρχίζοντας κλείνει τον έβδομο Λόγο.

Λόγος Η' Προφητικός

Ο όγδοος Λόγος κυριαρχείται από τον ερχομό του Προφήτη (=του ποιητή) και από την παρακμή, που χαρακτηρίζει όλη τη βυζαντινή επικράτεια από την κορυφή μέχρι τη βάση, και προετοιμάζει τη βέβαιη πτώση και τη μελλοντική Ανάσταση. Στην αρχή ο Προφήτης βλέπει το Ρήγα, τους άρχοντες και το λαό να ζουν σε κραιπάλη (στ. 1-127) και την τουρκική απειλή να ζυγώνει (στ. 128-151). Παρά το μαντάτο της τουρκικής επίθεσης, που φέρνει ο λογοθέτης του πολέμου (στ. 152-171), ο Βασιλιάς συνεχίζει να ζει με «*άρτον και θεάματα*», γλέντια, αρματοδρομίες και κολακείες (στ. 172-232). Η μόνη αντίθετη φωνή που ακούγεται είναι των Ακριτών που ζώντας στις παρυφές του Βυζαντίου γνωρίζουν τον κίνδυνο και φωνάζουν ζητώντας να αφυπνιστεί το αποκοιμισμένο κέντρο. Εισμάτην, όμως (στ. 271-362). Ο Προφήτης-ποιητής προλέγει την πτώση (στ. 363-476) και στο απώτερο μέλλον την ανάσταση της Ελλάδας (στ. 477-493). (Ο «Προφητικός» κατά τις φιλολογικές εκτιμήσεις έχει γραφεί την περίοδο της ταπεινωτικής ήττας του 1897, το κλίμα της οποίας και απηχεί άριστα.)

Λόγος Θ' Το βιολί

Ο ένατος Λόγος είναι αφιερωμένος στο βιολί, που συμβολίζει την ποίηση, τον «κατά θεωρίαν» βίο, τη *vita contemplativa*, κατά τον Ιω. Συκουτρή. Ο Γύφτος βρίσκει θαμμένο το βιολί του γέρου ασκητευτή (στ. 1-78), περιγράφει την ιστορία του και το υμνεί (στ. 79-152) και πετυχαίνει μεγάλα μουσικά κατορθώματα (στ. 153-190). Οι άλλοι γύφτοι τον καταριούνται, γιατί χρησιμοποιεί «*άσκεφτα*» αυτό το βιολί, ενώ τα μικρά παιδιά αγαλλιάζουν από τη θεσπέσια μουσική (στ. 191-283).

Λόγος Ι' Αναστάσιμος

Ο δέκατος Λόγος είναι αισιόδοξος, προετοιμάζει την ανάσταση. Ο Γύφτος με το βιολί του βρίσκεται στο κοιμητήριο και περιγράφει τρεις ωραίους τάφους από τους οποίους το βιολί «*ανασταίνει*» την Αγάπη (στ. 79-83), την πατρι-

δα (στ. 84-88) και τους θεούς (στ. 89-99). Ακολουθεί ένας ύμνος για την περιούσια πολιτεία, την πατρίδα (στ. 100-175) και μετά από μια παρεμβάση των θεών κλείνει ο Λόγος με ύμνο του Γύφτου στην αγάπη (στ. 235-278)

Λόγος ΙΑ' Το παραμύθι του Αδάκρυτου

Ο ενδέκατος Λόγος είναι το παραμύθι του Αδάκρυτου και της Αγέλαστης. Η αρχή γίνεται με το σκληρό Αδάκρυτο να πουλάει όλο το βιος των γονιών του και τους ίδιους εκείνους σαν σκλάβους (στ. 1-64). Τα κλάματα των γονιών του κάνουν το βασιλιά να τον καλέσει και να τον στείλει στον αδελφό του με «γραφή» να τον σκοτώσει εκείνος (στ. 65-99). Ακολουθεί η περιγραφή του ταξιδιού του Αδάκρυτου μέσα στην έρημο και τη δίψα, που του γεννά οπτασίες (στ. 100-185). Κατά τα πρότυπα του δημοτικού τραγουδιού, βρίσκουμε στους στ. 186-209 ένα διάλογο του απεσταλμένου με το προσωποποιημένο άλογό του, που κατά το Συκουτρή συμβολίζει τη βαθύτερη φύση του ανθρώπου. Ο Αδάκρυτος ανοίγει το πιτάκι (=τη γραφή) και βλέπει το θανατερό μήνυμα του ρήγα (στ. 210-239).

Μετακινώντας το «φακό» του, ο ποιητής περνά στην περιγραφή της αλαφροΐσκιωτης κόρης του βασιλιά της χώρας προορισμού του Αδάκρυτου (στ. 240-264). Πρόκειται για την Αγέλαστη, για την καρδιά της οποίας ο βασιλιάς, κατά τη συνήθεια των ακριτικών επών, διοργανώνει αγώνα με αντικείμενο τη διατύπωση μιας μαντείας που να μην μπορεί να εξηγήσει η θυγατέρα του Αγέλαστη, που συμβολίζει την επιστήμη (στ. 265-309). Στον αγώνα μπαίνει και ο Αδάκρυτος υποβάλλοντας το αίνιγμά του, το οποίο η Αγέλαστη αδυνατεί να απαντήσει με αποτέλεσμα να τον παντρευτεί (στ. 310-370).

Με λάφυρο τη σύζυγό του ο Αδάκρυτος επιστρέφει στο βασιλιά που τον έδιωξε με το κρυφό μήνυμα να φονευτεί. Τη γεμάτη τρόμο πρόταση-προσφορά του βασιλιά να αναλάβει τη βασιλεία των ραγιαδων την αρνείται αναγγέλλοντας πως είναι αυτός, ο Γύφτος, ο Πατριάρχης ενός άλλου, λεύτερου έθνους (στ. 371-451).

Λόγος IB' Κόσμος

Ο δωδέκατος Λόγος είναι ο θρίαμβος, η επιβράβευση του Γύφτου. Όλη η φύση, όλα τα δέντρα τού μιλούν αναγνωρίζοντας πως αυτός έχει τη μυστική σφραγίδα να ακούσει τα «αγροίκητα» λόγια τους (στ. 1-64). Με τη μουσική του ξυπνά τη μνήμη του Θρακιώτη Ορφέα, τον οποίο και εγκωμιάζουν τα δέντρα (στ. 65-120). Στη συνέχεια του δίνουν δυο παραινέσεις ηθικολογικού περιεχομένου, να ακούσει τη φύση και να κάνει μεγάλη την επιστήμη, και δηλώνουν την επιθυμία να γίνει ο Γύφτος ο πρώτος που θα ζήσει τη μελλοντική ζωή (στ. 129-208).

Στερνός Λόγος Σε μια γυναίκα

Το μακροσκελές ποίημα του Παλαμά κλείνει με μια επιλογική ωδή στη γυναίκα, στο σύμβολο της ζωής, της απλής κι ελεύθερης από στοχασμούς ζωής. Ο αρχικός ύμνος στα χέρια της αγαπημένης γυναίκας (στ. 1-38) ακολουθείται από μια εικόνα συμφορών, εγκατάλειψης και παρακμής (στ. 39-104). Ξυπνά, τέλος, οπότε και ο εφιάλτης τελειώνει.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΟ «ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟ»

- 1) Υπάρχει ιδεολογική ενότητα σε όλο το έργο;
- 2) Να μελετηθεί η κριτική του Συκουτρή.
- 3) Τι σύμβολα κρύβει ο Δωδεκάλογος;
- 4) Λόγος και διάλογος στο Δωδεκάλογο και διαφαινόμενες αντιφάσεις ή η αποσπασματικότητα του έργου
- 5) Η θρησκεία στο Δωδεκάλογο.
- 6) Κατά Παλαμά σειρά πατριωτικών ποιημάτων:
  - α) "Ελεύθεροι Πολιορκημένοι"
  - β) "Αθανάσιος Διάκος" του Βαλαωρίτη

γ) "Φωτεινός" του Βαλαωρίτη

δ) "Δωδεκάλογος"

7) Να μελετηθούν τα δυο είδη ήρωα (του ήρωα της θεωρίας και του βιβλίου και του ήρωα της πράξης και του σπαθιού) στο ποίημα «Η Αφροδίτη στον Πυγμαλίωνα» («Η Πολιτεία και η μοναξιά»)

8) Οι Λόγοι IV-VIII αποτελούν ιδιαίτερη ενότητα, αναφέρονται στην εθνική ιστορία της Ελλάδας. Από το Λόγο Θ' αρχίζει η άνω οδός.

9) Ποιος ο ρόλος των motti σε κάθε Λόγο;